

Cseke Gábor

FIÚK – MUNDÉRBAN

A hadseregben szocializálódott fiatalokról szóló irodalom Európa, sőt világszerte tekintélyes és többé-kevésbé közismert. Olvasótábora is széles, legalábbis a jelenlegi idősebb korosztályok körében. Amióta ugyanis a kötelező katonai szolgálat lassan a múlt kódébe vész a NATO árnyékában, a fiatalok mindinkább már csak olvasmányaikból ismerhetik a sorkatonák életrendjét. Ha egyáltalán érdekli még őket ez a téma...

Nemrég kezembe került *Török Sándor* írónak egy ifjúkori riportkönyve, amit szinte-szinte hogy nem is jegyez a legtöbb írói bibliográfia: az 1928-ban Budapesten, a Magyar Nemzeti Szövetség kiadásában megjelent *Magyar fiúk oláh mundérban* (Pintér Jenő rajzaival, Jon Florea előszavával – megtalálható a csíkszeredai Kájoni János Megyei Könyvtár állományában), amely nem több vékonyka füzetnél, minden bizonnyal a maga idejében, alig egy évtizeddel a trianoni döntés után, kitűnő propaganda anyagot jelentett a revízió mellett. Ám ha csak ennyi szerepe lett volna, talán kézbe sem veszem; ami hirtelen fölkelte az érdeklődésemet, az a nem mindennapi tény, hogy a fiatal erdélyi származású újságíró román hadseregbeli élményeit éppen egy bukaresti pályatársa, Jon Florea ajánlja be a magyar közönségnek.¹ Az előszó tanúsága szerint szerzője erdélyi származású és erőteljesen erdélyi érzelmű, egy korábbi könyve, a *Bukaresti séták* (1923) a bukaresti románság sajátos mindennapjairól szól. Ez pedig nemcsak a szerző iránti empátiában mutatkozik meg, hanem azokban a sorokban is, melyekkel nyíltan Török Sándor mellé áll, az általa elmondottak hitelességét igazolja:

„Hogy minden szava igazság, azt ezer meg ezer más esetből is bizonyíthatom. Ennek a bizonyításnak ugyan nem sok súlya van, de talán mégis csak lesznek még emberek Magyarországon, akik emlékeznek rá, hogy a

1 Jon Florea: az interneten elérhető vonatkozások alapján nagy valószínűséggel a fogarasi születésű, éveken át Bukarestben élt Gagyi Jenő (1880–1936) magyar külügyminisztériumi tisztviselő egyik írói álneve. Rendelkezésre álló életrajzi adatai szerint munkatársa volt a *Gazeta Transilvaniei* című napilapnak is.

rumániai állapotok ismertetését én kezdtem meg először a világháború után egy magyar lap hasábjain; a sok gaztettet én kezdtem nyilvánosságra hozni” – állítja az előszóban Jon Florea, tudván, hogy az erdélyi románság mit veszített és mekkorát csalódott az unióval. Ezért aztán ahelyett, hogy a kisebbségi magyarokat érő atrocitásokat mindenáron kimagyarázza, minimalizálja, a visszásságokra koncentrál. „Valószínűleg ennek a könyvnek is csak az lesz a sorsa, hogy az átlagolvasó megcsóválja rá fejét, s hisz is belőle valamit, nem is – ismeri be. – Mert nehéz is egy nyugati kultúrországban – s Magyarország feltétlenül az, még önmagában is, nemcsak a Rumániával való összehasonlításban – elhinni erről a balkáni korrupt rendszerről, ennek csontig fertőzött intellektueljeiről és szadista kiskirályairól mindazt, aminek csak kis részét tartalmazza ez a könyv.” Ugyanakkor arra is figyelmeztet – ami a könyv figyelmes olvasása során a történelemből egyértelműen kiviláglik –, hogy „nemcsak magyar ügy ez, hanem a humanitás egyetemes ügye is”. A bevezetőből elég elolvasni ennyit, hogy az ember kíváncsi legyen: mi jön még ezután?

NEHÉZ A TÖRTÉNELEMRE RÁTROMFOLNI

Olvasóként egyfelől csalódnia kell, ugyanis semmi olyasmi nem történik a könyv lapjain, amiről a katonaviselt embereknek ne lennének fajsúlyban azonos vagy többé-kevésbé egymásra rímelő élményei, benyomásai, történetei – jobbik esetben olvasmányai. Bármennyi ostobaságot és perfid gonoszságot követnek is el a könyvecske szereplői a védtelen regrutákkal szemben – egy részük kétszeresen megalázott magyar fiatal –, nemigen lehet ezt csak román sajátosságként elkönyvelni. A katonaság mint intézmény ugyanis mindenhol a hatalmi visszaélések melegágya, egyfajta megleckéztetése az újoncnak, még akkor is, ha nemzetiségileg szintiszta közegben valósul meg. De a különbözőség – és a magyar fiúk hiányos román nyelvismerete, vagy egyszerűen csak az, hogy más nemzetiségűek – egyfajta vörös posztó lehet az újoncok „betörésére” váró káplárok és öregbakák szemében.

Török Sándor nézőpontja érthetően behatárolt: őt, mint sorköteles bakát, Nagyrománia 1925-ben honos törvényei és előírásai szerint karhatalommal szállították többedmagával Moldvába, ott is Roman városába. Útközben összehozta a sors a többi magyar fiúval, akiket szintén besoroztak, s Erdélyből az Ókirályságba parancsoltak. Útjuk során tapasztalniuk kellett, hogy „...az állomáson egy újonckal rakott

vonattal találkoztunk. Csontos, hosszú, göndör hajú, havasi oláh legények. Átkiáltok az egyik vagonba.

- Unde mergeti? - Hová mentek?*
- La Oradea-Mare - Nagyváradra.*

Ezt már ismerjük. A rendszert tudniillik. A regáti mócot hozzánk viszik, mi meg megyünk Moldvába, Besszarábiába. Kivált Besszarábia nyeli el a magyar fiúkat, ahol a határokon szinte napirenden vannak az összetűzések orosz határőrökkel és csempészekkel.

Az itt szolgálatot teljesítő tisztek dupla-fizetést kapnak, s így természetes, hogy a tisztikar szemete, legalja kerül ide. Az elitje sem valami fényes, hát még ezek az önként jelentkezőkből és büntetettekből összeválogatott kalandorok. Ezek aztán annak rendje-módja szerint »elkezelik« az alájuk beosztott magyar fiúkat.”

Ráadásul a szerző nem is akárhogyan került sor alá: egy esztendei késéssel válaszolt a behívóra, mert időközben hosszas kórházi kezelésre szorult. A késést valami módon kezelni kellett – és ezzel vette kezdetét Török Sándor regruta kálváriája, akinek a sorsa, úgy tűnik, kizárólag a román hadsereg vele kapcsolatba kerülő képviselőinek szeszélyeitől, esetleges jóindulatától függött. Ezt a „jóindulatot” esetenként és rendszerint meg lehetett vásárolni, már-már mindenféle szinten, ha az ember elég dörzsölt és volt pénze rá. Máskülönben úgy fejére olvasták a szabályokat, hogy attól koldult.

A szerző ennek a nehezen nyakon csíphető, mégis élő és viruló mechanizmusnak pompás látéletét rögzíti a könyvében. Nem kell egyebet tennie, mint jegyzőkönyvszerűen leírnia utazásukat a kolozsvári állomástól Madéfalva és a Tatros völgye felé, egészen Roman városáig, ahol döbenten tapasztalja: „*A sivár, piszkos peronon csend-örök vesznek át Coriolan Petrescu hadnagytól – így hívják a kísérőnket – és visznek a kövezetlen, sáros utcákon, át a városon. Kaszárnya kaszárnya mellett. Az ország egyik legnagyobb garnizonja. Szinte nem is látunk egyebet az utcán, csak katonát.*”

Katonavilág ez, a javából, s a kaszárnya belterületével mindez csak hatványozódott. Kiderült, hogy a szerző – büntetésből – a tűzoltóosztaghoz került, ami akkoriban büntetőszázadnak számított. Nem telt bele sok idő, rendre fölfedezte maga körül erdélyi magyar sorstársait, akik körültekintően álcázták magukat, hogy kerüljék a feltűnést (és az ezzel járó atrocitásokat), viszont működött bennük annyi néptestvéri

szolidaritás, hogy életmentő jó tanácsokkal lássák el újonc sorstársukat, aki hamar megtanulta, hová rejtse a pénzét, mennyi baksist érdemes adni a gyakori követelözésekre, melyik felettessel miként kell beszélni...

A könyv egyik jellemző epizódjában egy hadnagy másodmagával hazarendeli a szerzőt, egy kis privát kukoricamorzsolásra a konyhán. Tapasztaltabb társa előre figyelmezteti őt a hadnagy Dutka nevezetű tisztiszolgájára, aki egy „korcsitúra”, se magyar, se román – szolgalelkű valaki. *„A hadnagy estére konyhai munkára odarendeli azt az újoncot, aki gyanús – így a figyelmeztetés –, akiből ki akar valamit szedni. Dutka teszi magát, hogy nem tud magyarul. Két magyar összeáll az idegenben, kiöntik minden bajukat, szidják a királyt, az országot, az Istent, mindenkit. Dutka aztán visszamondja az egészet.”* Elhatározzák, hogy csúffá teszik a kétszínű játékot űző káplár-pucerájt.

(A most következő történet számos irodalmi műben helyet kaphatna, kiváltképp azokban, melyek a hadseregben uralkodó mindenkori stupiditást és szolgálzellemet leplezik le – hogy példakért ne menjünk messzire, csak Jaroslav Hašek *Švejk, a derek katonájáig*, vagy Anton Bacalbaša *Moş Teacă* [Kardlap apó] című gyűjteményéig, mindkettő a huszadik század fordulójáról.)

„A rendetlen, gőzlepte, mosottruhaszagu konyhában letelepszünk a kosár mellé s nekifogunk. Dutka – undok ragyáspofáju, vöröses legény – vigyorog. Sajnálkozik, széttárja a tenyerét szélesen.

– Nu stiu ungureste... nu stiu... nem tudok magyarul... nem tudok... de sajnálom...

Csorvássy kacsint egyet s megkéri szépen, ne haragudjon, ha a komával – mármint velem – eldiskurál egy kicsit magyarul.

– Poftest-poftest – tessék, tessék. Ó de sajnálom, hogy én nem tudok, nu stiu, nu stiu ...

– Jó fiu ez – mondja Csorvássy magyarul – nagyon jó fiu. – Kitűnő ember, a hadnagy urnak mondhatni, barátja.

Dutka arcán semmi elváltozás nem látszik a nagy dicséretre.

– Kitűnő ember – folytatja Csorvássy –, olyan okos, mint hat püspök.

Dutka egykedvűen morzsolgatja a szemeket. Csönd. Csorvássy hümmög.

– Ő volt a legjobb tornász az osztágban.

Csőnd. Dolgozatunk némán. A falon ketyeg egy nagy, pondusos ingaóra, talán valami tűzoltási emlék. Csorvássy bemondja az adut.

– *Kitűnő ember, okos ember és szebben vezényel, mint az összes káplárok együttvéve.*

Reccs. Ez hatott. Dutka kezében kettétörik a kukoricacsutak. Minden ragyája külön elpirul a boldogságtól.

Egyelőre pihenünk. Morzsolgatjuk csendesen a szemeket, Dutkával beszélünk oláhul az időjárásról és egyéb ártatlanságokról, majd csendesen átváltunk a magyar szóra és Csorvássy int, hogy kezdhetem.

Hát felsóhajtok egyet.

– *Heej, ha tudtam volna, hogy ilyen becsületes emberek közé kerülök, már rég bevonultam volna!*

– *Bizony – rákontrázott Csorvássy fejbólogatva –, különösen az a hadnagy. Ez derék egy ember. Mit szólsz hozzá?*

– *Ó barátom, kitűnő ember. Ma reggel még mielőtt beszéltem volna veled, egy percig láttam az ablak mögött, rögtön megállapítottam magamban; ez az ember tetőtől talpig ur és katona.*

– *Ugy van. Helyes. Jó szemed van, hogy így egyszerre, ilyen hamar... Most jut eszembe... ez az ember... ez a hadnagy... ahogy ott állt reggel az ablaknál abban a ripacsoktól és képeslapokból ellesett egyetlen pózban...*

– *Te – mondom súgva – hallgass ide. – Dutka homlokán megfeszülnek az erek, úgy figyel. – Hallgass ide. A hadnagy ur, a mi hadnagyunk éppen olyan, mint Napóleon!*

Csorvássy élénken helyesel.

– *Ugy van, látod ez az... éppen olyan, de világra olyan.*

Dutka felkel, lesepri kötényéről a kukoricaszemeket, tétován körülnéz, tüntetőleg felemel a sarokból egy pár lakkcsizmát és elindul befelé. Már a számon a nevetés. Csorvássy int.

– *Psz! – hallgatódzik még.*

Percek múlva jött Dutka, majd kijött a hadnagy, papucsban, hímzett oláh inggel a bricsessze felett. Az arca megdicsőülten sugárzik.

Megáll az ajtóban szétvetett lábakkal, jobb keze az ingelőn, a bal hátul, nyomott, félcentis homlokára egy fürt haj lóg le középen.

Haptákba ugrunk. Int kegyesen.

– *Menjetekek aludni, gyerekek. Dutka, de cete o tuica... adj nekik egy-egy pohárka szilvóriumot.”*

A részlet egyúttal pontos mintavétel a könyvből, amely Török Sándor finom, ironikus humorát jellemzi. Szerző ha nem is húzódozik az események éles kontúrjaitól, epizódjai rendre föloldódnak az abszurd,

a nevetségesség hangulatában. Közhelyes történések váltakoznak hátborzongató, ijesztő helyzetekkel, amelyekből nincsen menekvés – olyan túlélő-játék ez, amit muszáj végigcsinálni, mert ha szembeszegül, akkor könnyen ráfázhat az ember.

A katonaságot átélők jól tudják, hogy a hadsereg, demokratikus intézménynek mondva magát, szabályaiban lehetővé teszi, hogy ha valakinek indokolt panasza adódik a seregen belül, azt intézményes keretek között konkrétan szóvá tehesse, az orvoslását kérje. Csakhogy ez a lehetőség minduntalan a visszájára fordul, s áldatlan következményeit a roman-i tűzoltó-alakulatnál is a saját bőrükön tapasztalják meg a naiv regruták.

„A harmadik héten Gergely János rapport-ra jelentkezett a hadnagnál. Hiába próbáltuk lebeszélni – magam még nem tudtam ugyan, milyen következményei lehetnek ennek, – de Csorvássy, aki a második évet szolgálta már, kijelentette, hogy rapportra menni annyi, mint öngyilkosság. Hiába. Gergely megmakacsolta magát.

– Én ezt nem tűröm és nem is bírom tovább. Elvégre büntetőosztag ide, büntetőosztag oda, mégis csak vannak katonai törvények és ezek ránk is érvényesek. Jó, hogy itt még többet szabad nekik, mint másutt, rendben van. Én vagyok az oka, hogy ide kerültem. De nyomorékká verni nem hagyom magam.

Még aznap délután megtörtént a rapport.

Gergely János egyedül állott a hadnagy előtt és elmondta, hogy őt a káplárok, minden ok nélkül, folyton ütik, verik, kéri a hadnagy ur védelmét. A hadnagy tudomásul vette a dolgot és megígérte, hogy intézkedni fog.

Rögtön Gergely után a négy káplárt hívatta. Pár percig maradtak bent, aztán sunyi pofával ódalogtak kifelé.

Intézkedett. Ez az éjszaka már az »intézkedés« jegyében folyt le...”

Ami ezután következik, azt talán már nem is a szerző, hanem maga az Élet írja. A szerző csak a vázlatos jegyzőkönyvet vezeti...

„Esti parancskiosztás után elhangzott az a vezényszó, amit a katonai Törvények arra szántak, hogy utolsó parancsa legyen a napnak.

– Drept – vigyázz... Pentru rugatiune descoperiti... Imához...

A sapkákat lekanyarítjuk, pillanatnyi csend, – felettünk hunyorognak a csillagok – várjuk, ki mondja el a Miatyánkot. De előbb még következik valami. Gergely János köhint egyet. Busila káplár rászól a lépcsőről.

– Seracu Gergely... szegény Gergely, hogy köhög, nem neked való födetlen fővel állni itt a hidegben... eredj be a camerába...

Gergely kilép a sorból és bemegy. A káplár folytatja.

– Szombathy... zi... mondjad. Szombathy mondja.

– Tatul nostru, cine iest in cer, sel sfinteasca numele Ta, se vie imperetia Ta... Miatyánk ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a Te neved, jöjjön el a Te országod...

Gergely már bent van a szobában. Az ablakon át látni, ahogy egyedül áll, bizonytalanul az ágya előtt.

Az éjszaka mindjárt rosszul kezdődött. Lefekvés előtt brascát kellett játszsanunk az ágyak közötti utcákban. Brasca, magyarul – béka. A játék pedig abból áll, hogy térdhajlítással leguggolva, csipőre tett kezekkel ugrálni kell. Ugráltunk, jó tíz percet, akkor – Busila, az éjszakai kinzások rendes vezére – lefekvést parancsolt.

– Gergely – tette utána – a te tudódnak jót tesz egy kis mozgás, te braszkázz tovább.

Lefeküdtünk. Gergely János ugrált az ágyak között. Busila kiült a terem közepére egy székre és onnan dirigálta, egy nádpálcával mutogatva, hogy merre ugráljon.

– Tempó... tempó... – a másik három káplár röhögött.

Gergely János már vörös volt, mint a pipacs és lihegve ugrált ágytól ágyig.

– Brekegél is – rendelte Busila káplár. Gergely János brekegni kezdett. Már nem ugrált, inkább húzta a lábát, egyiket a másik után.

– Csak tovább, csak tovább, de ugorva – intette szelíden Busila. – Ne húzd, drágaságom, – scumpa mea, – ne húzd, csak bátran, ne félj semmit, nem ütlek meg, egy ujjal sem nyúlok hozzád...

Gergely János ugrált, brekegett. A vér lefutott az arcából, már fehér volt, aztán zöldes lett és minden ugrásnál nyekkent egyet, mint egy rossz fujtató, a szeme kidülledt az üregéből, s lassan ónszürke lett az arca, amint nehéz könnyekkel kidülledt szemében, odább-odább vonaglott az ágyak között. A feje lekókadtt, a homlokán ujjnyi erek dagadtak ki, az orrából vér indult meg lassan, szivároghva. Elájult.

– Mossátok fel. Felmostuk.

– Dörzsöljétek. Dörzsöltük.

– És most tovább... mai departe... Brasca.

Gergely János tovább indult.”

Életre szóló tanulságnak talán ennyi is bőven elég lenne, de az éjszaka hosszú, s az Élet nem áll meg. Ugyan, várhat-e még valami meglepetés Gergely Jánosra?

„Négyszer mostuk fel ezen az éjszakán Gergely Jánost. Akkor azt mondta a káplár:

– Most ti mozogtok egy kicsit, amíg ez magához jön. Vigyázz. Sorakozó a terem közepén. Inainte, mars! A kert oszlopáig futólépés, indulj!

Kivágtattunk az udvarra, a hóba, mezítláb, hálóingben. Vissza. Négyszer vagy ötször csináltatta egymásután, akkor lefektetett és kiment. Éjfélre járhatott az idő. Pár perc múlva visszajött. Az oszlop nagyobb része már aludt mélyen, kábán. Busila pálinkát hozott egy üvegben. Ittak mind a négyen. Elaludtam.

Az alarmra riadok fel, villanycsengő szól. Alarm general! Hetenként egyszer-kétszer szokott lenni. Nyolc percünk van, de azalatt fel kell öltözni, a pumpákat, szekereket előhúzni, lovakat szerszámozni, befogni és nyolc perc leteltével mindenki utra készen ül a helyén.

Kiugrom, kapok a ruhámhoz, nincs. Bakkancsom nincs. A káplárok a nagy, beépített kemence padkáján állanak röhögve. A ruháink, bakkancsaink egy nagy halomba hányva a terem közepén.

Neki a rakásnak. Hatvannégy egyforma nadrág, zubbony, kabát, bakkancs. Melyik az enyém?

– Ez az enyém, astai al meu, nem a tied, zsupsz... – egymás hegyin-hátán mindenki, a káplárok a hátunkban az ágydeszkákkal, ütnek, vágnak a nehéz fával, mint az örültek, kit hol érnek... jó húsz perc eltelik mig az osztag kékre-zöldre verve ott áll az udvaron utrakészen.

Maga a hadnagy tart szemlét.

Gergely János nincs a helyén. A második szekér nyergesén kellene ülnie. Nincs. Hol van? Most tántorog kifelé roggyanó inakkal.

– Holnap reggel jelentkezz! Értetted?

– Igenis.

Leszerszámozunk. Bemegyünk.

Busila válogatott kínzásokat talál ki. A teremben olyan jelenetek játszódnak le, amelyek nem tűrnek nyomdafestéket. Kizárólag orvosi szakkönyvben lehetne tárgyalni, mindazt a szörnyűséget, amit egy-két césaromaniás, szadizmusában féket nem ismerő vadállat, egészséges fiatal embereken elkövet.”

Na, de itt remélhetőleg megáll az éjszakai ámokfutás azzal, hogy mindenki megkapta a magáét, s ideje nyugovóra térni. Csakhogy...

„Éjféle órváltás után Busila kiállott a szoba közepére és a félhalott Gergelyt maga mellé rendelte.

– Énekelj.

Gergely állott és énekelt. Nyújtott, egymásba kanyargó oláh nótát, amit a káplár rendelt.

– Ugy énekelj, hogy: sáj diri, diri diri, saj diri, diri di – de lélekkel, szívvel... hiszen mulatok, vagy mi a fene.

És bokázva körültáncolta Gergelyt. Beleszilajodott, ugrált, leguggolt, két kézzel csapkodta a csizmaszárát, csattogott, rikoltott, körbetáncolt.

– Ugy énekelj, hogy mindig felém legyen a pofád.

Gergely forgott és énekelt, halk, monoton dudolással.

– Saj diri, diridiri, saj diri diri di...

A két, vérrel aláfutott szeméből megindultak a könnyek, folydogáltak lefelé s énekelt hüppögve, fel-felzokogva:

– Saj diri, diri diri di...

A részeg táncolt körülötte. Megállott.

– *Sirsz? Ne sirj. Kacagi! Kacagi, ha én mulatok. Azonnal kacagi!*

A fiu elhúzta a két száját, egy erőszakos ránditással, elhúzta a füle felé, a fogai kivigyorodtak sárga ínyéből, a szeme öntötte a könnyeket, az orra körül megalvad a vér.

Megtörtént. Kinyitotta az ajtót.

– *Pen' in stilpu gradinei, pas alergator, s dűnnyögött csendesén: saj diri, saj diridi... Körülötte, talpát csapdosva, ugrált a részeg káplár. Borzalmas volt.*

Ennyi azért több mint elég, hiszen a jóból is megárt a sok, vagyis az örületnek is kell, hogy legyen határa. Nem úgy a roman-i Busila káplár esetében! Aki, úgy látszik, mindebben csak előjátékot látott, amivel képtelen betelni. A szerző pedig, mindezt látva és átélve, végzetes lépésre szánta el magát: „*Akkor azon az éjszakán megmondtam magamnak: szökni fogok. Itt hagyok nekik mindent, ami pénzem van, odaadom, a kórházban majd kicsinálom valahogy és el... el innen.*

A káplár kifáradt, végigdőlt az ágyon. Onnan vezényelte:

– *Toate sectia ... egész osztag... ciz-mele!... csizmámat! – és odatartotta a lábát.*

Ott álltunk sorban és mindenki húzott egy csöppet a csizmán, míg végre az utolsó lehúzta.

Akkor odaparancsolt az ágyhoz:

*– Simogasd meg a fejemet. Megtörtént.
– Mondd utánam: seracu domnu caporal... szegény káplár ur... ma rossz napja volt...*

– Szegény káplár ur, ma rossz napja volt.

– Ugy. Most takarodjatok az ágyba!”

A jelentéstevő Gergely ráadásul még három nap „karcert” – ún. szigorított zárkát – is kapott, később pedig egy jóindulatú káplár kikotyogta, milyen utasítást adott végeredményben a hadnagy a jelentéstétel után:

„– Ascultati baieti... ide figyeljeteek fiuk, soldat Gergely János rapporton jelentette nekem, hogy ti rosszul bántok vele, ütitek, veritek. Hát én azt mondom, ne üssétek, megértettétek? Azt mondom, hogyha megveritek, úgy megverjétek, hogy ne merjen még egyszer rapportra jönni hozzám. Takarodjatok.”

A káplárok pedig egyszerűen megfogadták a feljebbvaló parancsát, s a további „rapport” örökre elmaradt.

A könyvbéli történések rendre oda vezettek, hogy a szerzőnek nem járt más a fejében, mint kiszabadulni abból a lelketlen világból, amelyben a gyilkosságokat nem átallják öngyilkosságnak beállítani, és úgy adják-veszik nehéz pénzekért a szabadságot, hogy lehetőleg minél többen nyerészkedhessenek a haszonból – annál kevésbé a szegény baka, aki bármilyen áldozatra készen áll, és az utolsó pillanatig hisz az őt kiszípolozók szavában.

„Soldatul” Török Alexandru, vagyis Török Sándor közlegény is csak úgy képes leleplező élményeit papírra vetni, hogy többszörösen kénytelen a kulisszák mögött megvásárolni a szabadságát, s amíg számos életveszélyes kalandot maga mögött hagyva át nem jutott az országhatáron, csapdába ejtett áldozatnak érezhette magát.

FELMENTÉSÉRT MOLDVÁBAN

Alig hét évvel Török Sándor katonáskodásának históriája után *Dsida Jenő* írta le a korabeli *Erdélyi Lapok*ban (amelynek tudósítója volt) egy kényszerű moldvai utazását, amelynek során a seregből való felmentését akarta kiváltani, a helyszínen megejtett orvosi vizsgálat alapján.

Az újságíróként is dolgozó költő gyerekkora óta köztudottan súlyos szívbeteg volt, amiért felmentés járt a világ bármely hadseregében. Csakhogy a felmentésért a páciensnek el kellett utaznia oda, ahová egyébként katonaként „számúzték” volna (és ahová a Török Sándorokat is elküldték, messzire a szülőhelytől, idegenbe) – a távoli Moldvába, Fálticeni-be. Onnan Dsidát mindjárt tovább is küldték, a román katonakórházba, ahol az illetékes ezredfőorvos rendelt; elvégre ő neki kellett kiállítani a hivatalos okiratot. A találkozások, akár Török Sándor esetében, ezúttal is sorsdöntőnek bizonyultak: Dsida még a vonaton összejött egy Coseac nevezetű tüdőbajos legénnyel, akiről kiderült, hogy orosz nemzetiségű. Ismerkedvén, örömmel konstataáltak közös, kisebbségi voltukat, ami nagy rokonszenvet keltett bennük a másik iránt. Fálticeni-be érve, az egységnél többféle meglepetés várt rájuk: kiderült, nagyon sok az ezredben az erdélyi, s köztük a magyar, akik kitűnő érzékkel találták meg egymást, ugyanakkor az ezredparancsnok – Keintzel Oszkár – szász katonatiszt volt, akinek a tisztiszolgája nem más, mint Kemény János báró marosvécsi inasa; ez viszont igen jól emlékezett Dsidára a Helikon-összejövetelek alkalmából, s ezt lelkesen mindjárt a költő tudtára is adta...

Útjuk így hát simán vezetett tovább, Romanba. Kísérőjük egy félénk, együgyűen viselkedő román káplár, aki félénken húzta meg magát mellettük. Romanba érkezéskor mindjárt szállodába mentek, s míg Dsida és társa a vetett ágyba dőltek, a káplár megelégedett a csupasz földdel.

A katonakórházban elsőnek a fürdőbe vezették a vizsgálatra érkezőket. Dsida és orosz társa, látván a civilizálatlan helyi körülményeket, hevesen szabadkoztak. „– *Be a vízbe!* – rivallt ránk a cigány katona, aki a katonafürösztő nemes hivatását töltötte be.

Elboruló pillantást vettem a piszkos kádban sötétlő zöldes-barna szappanos lére, amelyből egymás után bújtak ki a katonák. Elhatároztam, hogy nem fürdöm meg, nem én, ha mindjárt meg is ölnek. Legfeljebb holttestemet fürösztetik meg, ha akarják.

– *Nem megyek – mondtam komoran.*

– *Én sem – jelentette ki Coseac bajtárs.*

A cigány még kapacitált bennünket rövid ideig. Aztán fenyegetőzött. Mikor látta, hogy semmi sem használ, cigarettát kért. Kapott öt darabot.

– *Készen van a fürdés – mondta vigyorogva.”*

Az adakozás, a baksis ezúttal is hatott. A hadseregbeli viszonyok terén a helyzet tehát változatlan. A katonakórház viszont már a béke és megértés szigeteként maradt meg a költő emlékezetében:

„A kórterem tágas és tiszta hely volt. Tizennyolc ágyban tizennyolc beteg. Merev pedantéria mindenütt. Az ágyak milliméternyi pontossággal egy vonalban. Az ezredes-főorvos szigorú ember, egyetlen porszemet sem tűr a padlón, egyetlen foltot sem az ablaktáblán. Dohányozni tilos. A morzsát étkezés után öt perccel összeseprik, eltüntetik. Hetenként háromszor húzzák tisztába az ágyakat.

Fáradtan és boldogan nyúltunk el a kemény ágyakon. Egy magyar fiú élelmiszereket juttatott hozzánk, hogy könnyebb legyen lemondanunk a katonakosztról, így hát teljesen elégedettek voltunk, és vártuk a másnapot.

Este az egyik fiú – valami bukovinai román legény – mesélni kezdett. Különös, jóízű, roppant eredeti meséket mondott, csupa szín és fordulat volt valamennyi. Közbe-közbe harsányan nevetett mindenki. Elhatároztam, hogy megjegyzem és leírom a meséket, de közben elálmosodtam és elaludtam. Nyolc nap óta ez volt az első nyugodt, tűrhető éjszakám.”

Dsida Jenő tapasztalata szerint kicsi és egymásra utalt a világ, de érdemes megismerni: Fálticeni után Roman, továbbá Pașcani és Iași voltak hivatalos kalandozásainak állomásai, minek utána a költő kézbe vehette a felmentő okiratot, amivel aztán annak rendje s módja szerint sikerült örökre búcsút mondania a fegyvereknek.

Igen érzékletesek és tanulságosak Dsida riportjában a városleírások, az emberábrázolás, az életkörülmények hiteles rajza. Szóvá teszi többek között a hadseregbeli lopás jelenségét, találkozik moldvai és bukovinai csángókkal is, megismeri a iași-i lebuajok apacsvilágát, az éjjeli menedékhelyek nyomorúságát, a helybeli zsidó kereskedők mentalitását, majd egy eredeti iași-i muzikalandról is beszámol, amikor vetítés közben a sötétben tűzriadót jelent be valaki, kétségbeesett hangon, hogy végül kiderüljön: vaklárma az egész, és csak arra volt jó, hogy a pánikos zűrzavarban a nézőtérre beszivárgott zsebtolvajok szabadon garázdálkodhassanak...

A Dsida által lefestett moldovai katonaélet, úgy tűnik, Török Sándor korképéhez képest egy fokkal közelebb került Európához, de a naptárt jobban megnézve, a háborúhoz is.

KATONAKOFFEREN ÜLVE...

2011-ben látott napvilágot Szatmárnémetiben a szerző kiadásában *Sike Lajos* újságírónak (munkahelyei: Előre, RMSZ, ÚMSZ) a Török Sándor könyvecskéjével nagyjából azonos terjedelmű emlékirata (*Tollasodásom története*). Ez az élményvilága révén rendkívül hiteles, életközeli és olvasmányos memoárszöveg három részre tagolódik – az első (*Az ágyútalptól a Sajtóházig*) a szerző két évet átfogó katonai karrierjének eseményeit és tanulságait meséli el, bevonulásától kezdve, tizedesi rangjának megszerzésén át egészen addig, hogy felfedezik, mint népi újságíró tehetséget, és ekkor le is szerelik. Katonai szolgálatának emlékei – bár három évtized választja el a Török Sándor által átéltektől és mintegy húsz év a Dsida-féle látteleltől – sokban ugyanazt az arcát mutatják a román katonaságnak, egyben érződik rajtuk, hogy a második világháború utáni hadseregben bizonyos szempontból volt némi esély a humánusabb bánásmódra, amennyiben az ember megbecsülte magát, esetleg szerencséje volt, netán jó időben volt jó helyen és fölismerte társaiban az emberség csíráit.

Sike Lajos józanul, de saját erejében bizakodva, a barátságára érdemes embereket idejében felismerve, összességében pozitív élményekről számolhatott be. Pedig hát az ő indulása is anyaszomorítóan indult...

„Nem mondhatnám, hogy vidáman ültem kofferomon a nagyváradi püspöki palota kertjében, ahonnan nemrég költöztették ki az 1948-as görög polgárháborúból kimenekített gyermekeket. Már untam az olvasást. Az egyetlen erdélyi magyar irodalmi hetilapot, az Utunkat térdemre helyezve, az októberi felhők vonulását figyeltem elrévedezve. A felhők északról, az én szülőföldem, Szatmár felől húztak délnek. Mintha anyám aggódó sóhaját hoznák magukkal. Hogy sírt szegény, amikor megállott házunk előtt a piros és fehér szalaggal felpántlikázott lovas szekér, s a rajta ülő fiúk bekiáltottak: „Laji, most már mennünk kell!” Semmit nem tudtunk arról, hogy hová visznek, csak azt, hogy nagyon messze, túl a Kárpátokon, mert akkor az volt a divat, hogy a baka minél távolabb kerüljön szülőföldjétől, ha magyar, annál inkább... Csak annyit tudtunk, hogy valószínű az esti bukaresti gyorsra szállunk fel, de a célállomás hétpecsétes titoknak, sőt állam- és katonai titoknak számított.

Ahogy ott mélézok a kofferon ülve, megszólít egy főhadnagy, aki már többször elment csoportunk előtt, miközben rám-rám pillantott. A mi tisztünk éppen hiányzott valamiért.

- Ugye, te magyar vagy?
- Igen, főhadnagy elvtárs!
- Ilyen újságot csak azok olvasnak, akik legalább középiskolát végeztek. Te is?

- Igen, főhadnagy elvtárs!

Aztán halkabbra fogva, megkérdezte: tudom-e, hová visznek? Ugyan, honnan tudám, válaszoltam. Megmondta: le a Dunára, méghozzá a szerbekkel szomszédos részre, ahol három évi határőrség vár rám!

Nagyon megijedtem, elkezdtem pityeregni, mert akkor még nem békültünk meg teljesen Titóval, a jugoszláv vezetővel, akit a korabeli lapok az imperialisták bérencének, láncos kutyaként vagy éppen véres bárdal ábrázoltak. A határőrök még át-átlövöldöztek a Dunán, nem is csak akkor, amikor »diverziós csoportokat« üldöztek. Szinte már éreztem is, amint egy szerb golyó eltalál, s szorult szívvel gondoltam rá, miként esik össze anyám, amikor halálhíremet veszi. Félelmemet látva a főhadnagy vigasztalóan vállamra tette kezét és azt mondta: »Nyugodjál meg, fiam, elintézem, hogy Bukarestbe kerülj, ahol csak két évi katonaság vár rád! Ezért is szólítottalak meg!« Aztán eltűnt. Egy idő után az én tisztemmel tért vissza. Mondták, hogy vegyem a kofferomat és menjek utánuk. Úgy emlékszem, egy hét osztállyal rendelkező móc legénnyel cseréltek ki. Még sajnáltam is szegényt, hogy most már az ő anyja fog sírni... Nem sokra rá viszont már táncolni lett volna kedvem, hisz vélhetően olyan kedvező fordulat állt be életemben, ami csak ritkán adatik meg az embernek. Bukarestbe kerülök, az aszfaltra, és csak két évet katonáskodom!

Felötlött bennem egy gyermekkori olvasmányom. Főhősének életét egy véletlen mentette meg. A kikötő pázsitján négylevelű lóherét keresett, s mikor rátalált, annyira megörült, hogy a hajó indulását nem vette észre. S szerencséjére, mert az a hajó utasaival együtt elsüllyedt! Az én négylevelű lóherém az Utunk és az emberséges főhadnagy volt, aki felfigyelt rám.”

A továbbiakból megtudhatjuk, hogy a hadseregben honos hatalmi játékok – rendszerváltozás ide vagy oda – mit sem változtak: hamar kiderült, hogy mégsem az áhított Bukarest volt a valódi úti cél, hanem a Duna, ahol tüzereknek képezik ki az odakerülőket. Itt aztán Sikének is kijutott a gyakori bozgorozásból, az öncélú, kegyetlen fegyelmezés-

ből, a változatosság kedvéért viszont egy székely káplárfiú követte el mindezt vele szemben, hogy a hadseregbeli trendnek messzemenően megfeleljen. A történetek örök életére megtanították a szerzőt arra, hogy a szolgálalkúság és a buta kivagyiság nem kötelezően nemzetfüggek.

„A Váradon megismert főhadnagy, bár ebből neki semmi egyéni haszna nem származott, kérés nélkül is, mintegy belső parancsra, mellém állt és kiségetett nehéz helyzetemből. A tizedes viszont meg akarta mutatni a románok előtt, hogy ő »jó román« és gondolkodás nélkül mőresre tanítja magyar vérét is, bár erre senki nem kérte, s igazából a helyzet sem igényelte, mert a katonaságnál is lazábban vett szabad foglalkozás közben tette ezt. Talán arra gondolt, hogy még néhány ilyen látványos fellépése után szakaszvezetővé léptetik elő. Tudtommal ez nem történt meg. Engem viszont néhányszor még megizzasztott, egy alkalommal a háló második emeleti lépcsőjén hason csúszva (vagy inkább fékezve) kellett kimenjek az udvarra. Valamiért nagyon nem tetszettem neki, talán azért, mert neki csak öt osztálya volt, s írni is alig tudott, nekem meg valamivel több, s a hiányt brutalitással igyekezett pótolni.”

Sike Lajosnak az ötvenes években kimondottan szerencséje volt a katonaságnál, macska módjára sikerült mindig a „talpára esnie”. Volt ideje és türelme árnyaltabban látni és megítélni mindazt, amit az átéltek mellett tapasztalt. Tanúságtételét nem az indulat, a visszavágás, a bosszú szelleme, hanem az emlékezés hitele vezérelte. (Ami távolról sem jelentette azt, hogy ez alatt sok más társa ne szenvedte volna meg a rideg kaszárnyai bánásmódot és az ott uralkodó embertelen viszonyokat...)

„Mintegy összefoglalóként elmondhatom: a két év katonaság nem volt hiábavaló. Fizikálisan megerősödtem, s lényegében itt jöttem rá, hogy az ember sokkal többet kibír, mint amennyit magáról képzels, persze, egész életpályámat és egyben jövőmet nézve, az adott korban nem éppen azokra az ismeretekre lett volna szükségem, mint amelyeket a katonaság adott, ám nekem ebbe nem volt beleszólásom.”

LENIN VOLT A ZSENI

A közös, átszenvedett katonaélmények okán úgy is mondhatnánk, hogy a katonasors a földrajzi koordináták tekintetében nem válogat: éppen úgy sújtja a kisebbségit, akár a többségit, hiszen a feltétlen

parancsuralom a föld bármely részén elnyomást, megalázást, szenvedést, kegyetlenkedést, önkényt szül.

A világirodalomnak a témát taglaló remekművei (a *Švejk*et már említettem, de ide sorolható Erich Maria Remarque-nak nem egy könyve, s mindenekelőtt a *Nyugaton a helyzet változatlan*-ja, Hemingway *Búcsú a fegyverektől* című regénye, Joseph Heller *A 22-es csapdája*, Henri Barbusse *A tűz* című műve, Kuncz Aladár *Fekete kolostor*-a, Liviu Rebreanu *Akasztottak erdeje*, Ken Follet *Évszázad-trilógiájának* elkészült két első kötete stb., stb.) tárták föl előttünk azt az igazságot, hogy a katonaság intézménye, minél inkább maga alá gyúri a polgári társadalmat, egyúttal képes a saját érdekeinek megfelelően bilincsbbe verni és örületbe hajszolni az egész világot. A két világháború, majd az utánuk különféle formákban és megnyilvánulásokban tovább folytatódott, máig tartó – bűvópatakként el-eltűnő, majd újra feléledő – hidegháború kivétel nélkül azt a látszatot kelthetik, hogy a nemzeti hadseregek fenntartása és katonai kiképzése olyan közérdek, ami megálljt parancsolhat a későbbi vérontásoknak.

A háború utáni magyar irodalom egyik hitelesnek tartott (katona)írója, *Gáll István* (1931–1982) ugyancsak kényszerűségből szerzett gazdag élettapasztalatot a zöld parolisok között, az Ausztriával szomszédos nyugati határszakaszon töltött szolgálati évek alatt; novellisztikájának savát-borsát a seregbeli világ valósága szolgáltatta. Írásai, melyeket évtizedeken át alapos műgonddal csiszolt, mielőtt kiadta volna a kezéből, elsősorban azért is figyelemreméltóak, mert annak az átmeneti korszaknak a valóságát közvetítik, mely a régi magyar hadsereg és az új, a népi alapokon szervezett katonai szolgálat elveinek és gyakorlatainak ütközését jellemezték. Különösen *Vaskor* című novellafüzére (in: *Kalendárium*, Budapest, 1982, Szépirodalmi Könyvkiadó) nyújt beszédes tablóképet az új mintákat követni próbáló, de minduntalan a régi kátyúba süppedő sorkatonáskodás világáról, a mindenütt osztályelleniséget kereső Rákosi-rezsim gyötrelmes éveiből.

Zöldek című novellája, amelyben a határ vadászokhoz történő besorolását meséli el, mintegy sűrítve kínálja a kor abszurdba hajló ellentmondásait.

A bevonulás a soproni kaszárnyába, amelyen lehangoló, annyira gondolatébresztő is: a siralmas körülmények közé érkező újoncok a kaszárnya szalmával felszórt folyosóira fekhettek csak le fárasztó,

marhavagonban történt utazásuk után. „A nemezzsé koszolódott lópokrócokból nagyapáink és apáink izzadságszaga áradt, amit az egymás bűzében hortyogó nemzedékek konzerváltak. Én is apámról álmodtam: az állomás felé kígyózó menetoszlopról, a lábikrákhoz verődő katonaládákról, a részeg gajdolásról, anyák és szeretők integető karjáról, sírástól felpuhult, vörös szemé aljáról, ahogy a frontra indulókat a vonatig kísértük, és kamasz irigykedéssel bámultam az elpöfögő szerelvény után, mialatt lenhajú öcsém brünnnyögve rángatott, rohant volna játszani, de keményen markoltam szurtos kis mancsát, mert sejtettem, hogy évekig nem látom majd az apámat, aki tegnap viszont engem kísért az állomásra, és nyurga öcsém, ha a tömött sorokban megpillantott, gúnyosan lengette felém azt a katonazubbonyból varrt dzsekit, amiben a háború utáni ínségben én feszítettem, de amit máris örökölt tőlem, közben a bennünket, bevonulókat kísérő hozzátartozók hada utánunk ömlött az állomásig, apám szemüvege, sárga arca és hátracsúszott homloka fel-feltűnt a tömegben, valamit kiabált felém, de nem engedték közel a civileket, és már a vasúti rámpán tolongtunk, begördültek a nyitott vagonok, amikor apám végre előverekedte magát, s a rendőrök sorfala mögül kiabálta...” – mit is? Hogy ha lehet, a fia kérje magát konyhaszolgálatra. Minden jobb a seregben, csak aknász ne legyen!

Ezen az atyai tanácson töprengett sokáig az író, s igazából csak legyintett a figyelmeztetésre, hiszen az apjával ellentétben, aki maga is aknász volt, nem háborúba készül, hanem a békét védő seregbe... Szeretett volna minél gyorsabban mindent elfelejteni, ami a nyomorúságos otthoni napokhoz kötötte. Sajnos, mindez csak óhaj maradt, mert az első, akivel összefutott, százados unokabátyja volt, aki mindjárt az otthoni helyzetről érdeklődött. A főhős elmesélte: kicsapták az iskolából, mert összevitatkozott a társaival azon, hogy ki volt a nagyobb kommunista: Lenin vagy Sztálin. Hősünk megpróbált igazságot tenni a fiúk között: „*Lenin volt a zseni, csak el kell olvasni, amiket írt, és olvasni én tudok! Sztálin pedig az ő eszméinek a végrehajtója, a népek nagy vezére satöbbi, és ebből az lett, hogy leszóltam Sztálint.*”

A tiszt hiába közeli rokon, nem kívánja tovább hallgatni unokaöccse szentségtörő szavait és szabadulni szeretne: „*Én tudom, én aztán igazán tudom...! Megéltem egyet s mást, és nekem ez a te ügyed... mert a határőrség nem akármilyen szerv, ezt jól jegyezd meg, a zöldeknél szolgálni dicsőség, és csak politikailag megbízható...*”

A hegyibeszed itt megszakad, mert az újonc döbbenetesen kérdi: ha az ő vétke annyira főbenjáró, akkor mit keres ezen az elit helyen? Hogy kerülhetett a zöldek közé idegen elemként, a nép ellenségeként?

A rokon válasza: *„Jelentsd a D-tisztnek. Meg kell előzni, ne ő szaglássza ki a múltadat. Mert borzasztó nagy az éberség! Mi ugyan zöldek vagyunk, de a két ávosok tartanak a markukban.”*

Hősünk szófogadó, irány a D-tiszt. Aki félúton leintette a nyökögő újoncot: *„Maga csak ne kérdezgesse, hogy mit keres itt, mert ide csak azok kerülnek, akikről nincs mit tudni, vagy akikről tudunk valamit, és ez secko-jedno, érti, katona?”*

Katona, sajnos, nem értette. Mire azt sugallták neki a továbbiakban: mivel műszaki rajzoló volt, jobban teszi, ha műszaki kiképzésre jelentkezik, ami ún. „jövő-menő szakma”, így nem lesz szem előtt. Hősünk megkönnyebbült, de csak azért, mert apja elfelejtette fölvilágosítani, hogy a hadseregben a „műszaki” fegyvernem igazából aknáaszt jelent.

A novellafüzér másik darabja (*Pihenjünk le a hűvösben*) aztán bemutatja hősünknek a képzésről alkotott első benyomásait. *„Nem tudtuk, mi az a »műszaki kiképzés«, de előre örültünk. Sorakoztattak, a parancsnokok és oktatók jöttek bemutatkozni és szemügyre venni minket...*

Nem tudom, melyikünknek tűnt fel először, ki tett egy óvatos mozdulatot könyökével szomszédja felé, de máris mindnyájan kiguvadt szemmel bámultunk az előljárók csoportjára... És a rémület ebben a pillanatban fészkelte be magát a szívünkbe.

A félkarú századparancsnok mellett egy sánta hadnagy billegett. Mögötte a törzsőrmesternek göbörcsös-forradásos arca, mint a mező mélyszántás után. Egy alhadnagynak csonk volt a füle helyén. És a többiek is, mind, bicebócák, félkarúak, zúzott arcúak! Mi ez? Hová kerültünk?

Itt és így tudtuk meg, hogy aknászok leszünk. Remek volt a koszt, a kiképzés jórészt tantermekben folyt, nem kellett ázni-fázni – mi mégis rosszul éreztük magunkat, és mentünk volna akárhová, csak onnan el.”

Ezek szerint a katonaságban magában van a hiba? Amiből nincsen menekvés?

„EZ CSAK EGY TEHÉN...”

Arkagyij Babcsenko ma még fiatalembernek számít, s íróként is az orosz próza friss, jelenkori vonulatához tartozik. Helyzetrajza a seregek

belső állapotáról annyira mai keletű, hogy napjaink észleléseiként is betudható. Az 1977-ben született Babcsenko amúgy riporter, fotós; részt vett mind a két csecsenföldi hadjáratban. Háborús elbeszéléseit/riportjait a *Novij Mir* közölte, s ma már világszerte fordítják prózai műveit, Angliában a PEN díjat is elnyerte. Kiemelkedő munkája a *Jelenetek egy háborúból* című novellafüzér, amely 2008-ban jelent meg magyar nyelven (Bazsó Márton fordításában) az Európa Modern Könyvtár sorozatában. Igaz, hogy az a katonaság, amelynek valóságáról hátborzongatóan tudósít, csupán „lokálisan” fejt ki „véresen békés” tevékenységét, s kezdetben „mentsvárnak” bizonyul mindazon orosz fiatalok számára, akik nem találnak saját életútjukra elfogadható megoldást, akik válságba kerültek önmagukkal, környezetükkel, akik valami elől menekülnék vagy egyszerűen kalandra vágynak. Hamar kiderül azonban, hogy a sereg csábítása olyan csapda, amiből nincsen menekvés, és e felismerés súlyos meghasonlással jár. De ez még nem minden: a pusztulás, a halál annyira mindennaposá és prózaivá válik, hogy minden eszközzel megpróbálnak menekülni előle.

A tehén című novella példa arra a ritka művészi érzékenységre, amivel Babcsenko a szavak konkrét jelentésén túl is érzékeltetni képes a rettenet iszonyatát.

„A tehén a bujnakszki dandártól maradt ránk, miután a hegyekben fölváltottuk.

Elképzelhetetlenül sovány volt, a fasiszta koncentrációs táborok foglyaira emlékeztetett és már a végét járta, napokon át csak feküdt, üres tekintettel egy pontra meredve a láthatáron, még a PTUR-szilánk ejtette sebet sem nyalogatta a vállán.

Mindjárt első este odavittünk neki egy jókora öl szénát. Orrlyukai megremegtek, egyik szemével ránk figyelve hosszú nyelvével belenyalt, és bizalmatlanul enni kezdte, mint aki még nem hiszi el, hogy mekkora szerencse érte.

Két napon át evett, egy percig sem hagyta abba, még aludni is elfelejtett – a deszantosok nem etették. Eleinte enni is ugyanúgy fekvé evett, de aztán felkelt.

Úgy három napra rá, amikor a tehén már bírt járni, Rumlis korsónyi tejet fejt tőle. És bár a tejben cseppnyi zsír sem akadt, ízetlen volt és üres, mi úgy ittuk, mint mennyei nektárt. És ittuk sorban – ki-ki egy kortyot –, és örültünk a tehénnek.

De másnap elkezdett vérezni az orra. Haldoklott.

A tekintetét kerülve vittük ki a horhosba, hogy végezzünk vele. Alig bírt menni, gyenge lábai meg-megroggyantak, és mi szidtuk, hogy késlelteti az agyonlövését.

Ogyegov kivezette a horhos szélére, megfordította, és szinte sietősen, rosszul célozva lelőtte.

A golyó az orrsövényén érte – hallottam, ahogy törte a csontját, afféle tompa ütés és roppanás volt, mint amikor lapjával csapsz a lapáttal a friss hústra – a tehén megtántorodott, ránk nézett, felfogta, hogy megöljük, és engedelmesen lehajította a fejét.

Az orrából dőlt az alvadt darabokkal kevert vér. Ogyegov, aki a második lövésre készülődött, hirtelen leeresztette a géppisztolyát, megfordult, és sietve felment a partfalon. Akkor utána mentem, elvettem a géppisztolyát, és visszatérve szemből a tehén fülei közé löttem. Szemei felfelé rándultak, s követve az őt megölő golyót, fennakadtak, és a tehén lecsúszott a horhos oldalán.

Még sokáig ott álltunk a horhos szélén, és néztük a kimúlt tehenet. A vér megalvadt az orrán, s a legyek már bemásztak az orrlyukaiba, és a tarkóján másztak ki. Aztán megrántottam Ogyegov karját:

- Ez csak egy tehén.*
- Igen.*
- Menjünk.*
- Igen.”*

Babcsenko katonái lépten-nyomon keresik a vigaszt, relativizálják helyzetüket, s a kábítószer, a vodkamámor, a szerencsejátékok ködfüggönye mögül eljutnak a felismerésig: valakik a hatalomból olyan játékba kényszerítették őket, amelyben a gyilkolás, az ölés, a kegyetlenkedés – a kegyetlenül kiszolgáltatott alá-fölérendeltségi viszonyok – még mindig eszményinek mondhatók ahhoz képest, mintha fémkoporsóban küldenék haza az embert. Egy kritikusa szerint Babcsenko „*viszolyogva ír arról, ahogy ő, az elbeszélő, sok társához hasonlóan, már nem tud meglenni a háború nélkül, mert csak ott, ahol gyilkolnak, csak ott lehet igazán érezni, hogy a legutálatosabb élet is ezerszer jobb a halálnál.*”

Könyvének végső tanulsága: a katonaság azért nem lehet megoldás egy emberarcú életmódra, mert az azt működtető rendszer addig nem nyugszik, amíg meg nem találja, ki nem erőszakolja a társadalomból

az eszményi gyakorlóteret – a háborút. Ezt fejezi ki a maga keserű abszurdumával a könyv végszava, a *Kóda*:

„Szeretlek téged, háború.

Szeretlek, mert te vagy az ifjúságom, az életem, a halálom, a fájdalom és a rettegésem. Mert megtanítottál arra, hogy a legutálatosabb élet is ezerszer jobb a halálnál. Mert tebenned még élt Igor, Paska, a Poltiszt... Te vagy az első asszonyom, az első szerelmem. Sok év telt el, de senkit sem tudtam úgy megszeretni, mint téged. Tizennyolc évesen lőktek beléd naiv kölyökként, és megölettem benned. És százéves aggastyánként támadtam fel, betegen, roncsolt bensővel, üres tekintettel és kiégett lélekkel.

Mindörökre bennem vagy.

Egyek vagyunk, te meg én. Nem én és te, mi vagyunk. A világot a te szemeddel látom, az embereket a te mércéddel mérem. Számomra már nincs többé béke. Számomra most már mindörökre háború van.

Többé nem lehetek meg nélküled.

Első alkalommal élőként köptél vissza magadból, elengedtél, de nem bírtam egyedül, visszatértem hozzád.

Valamikor, talán harminc év múlva, amikor majd fegyver nélkül járhatnak ezen a földön oroszok, újra visszatérek. Elmegyek arra a helyre, ahol éhesen kúsztam a mocsárban, ahol a tetveket etettem, és tovább, oda, ahol Groznijt ostromoltam, és aztán a dombra, ahol testvéreim, akikkel megajándékoztál, elesetek, térdre hullok, elnézem a vérünk öntözte meleg, termékeny talajt, és azt mondom... Mit is mondok?

Semmi mást, csak ennyit:

– Légy átkozott, rohadék!”

A KATONASÁG VITATOTT „ALKONYA”

A katonaság mint intézmény – azáltal, hogy a teljes lakosságra kiterjedő harci képzés biztosításáról látszik gondoskodni – szüntelenül felértékeli önmagát, igyekezőn megszerezni – szolgálatait fejében – a társadalmi erőforrások mind tetemesebb részét, beruházásoktól kezdve a zsiros zsoldokig és a külön-nyugdíjakig, s hovatovább képtelen lemondani ekként szerzett előjogairól s a források által felkínált korrupciós csatornáktól.

Románia azon országok közé tartozott, akik Európában az utolsók között látták be, hogy a kötelező katonai szolgálat intézménye túlhaladott, és a belső korrupció egyik teremtő melegágya. Közvetlenül a

rendszerváltás előtti években nem véletlenül nőtt meg ugrásszerűen azon fiatalok száma, akik bármilyen úton-módon igyekeztek elkerülni a kötelező sorkatonai szolgálatot. Ehhez kapóra jött a beiratkozás a teológiai fakultásokra, az illegális külföldre távozás, különféle hamis orvosi igazolványok beszerzése, a sorozóirodákban, a katonai hierarchia különböző szintjein dolgozó befolyásos személyek pénzben és/vagy természetben való megkenése. Tanulságos ebből a szempontból egy tartalékos ezredessel készített interjú (*Carmen Preotesoiu: „Riscăm să ieșim din istorie” – Félő, hogy kiszorulunk a történelemből*), amit a *Jurnalul Național* közölt 2006 októberében – a Román Hadsereg Napján – a sorkatonai szolgálat fejlődéséről a kezdetektől (vagyis Cuza vonatkozó törvényétől) napjainkig. A riportalany, bár szívvel-lélekkel a népi-nemzeti hadsereg fenntartásának a híve, őszintén elismerte: annak ellenére, hogy a népi hadsereg sok jeles megvalósításból, nehéz helyzet megoldásából hősiesen kivette a részét (egyik példának – a Duna-Fekete-tenger csatorna mellett – a transzfogarasi utat nevezte meg), a hadseregre bízott munkálatok szoros határideje nem tette lehetővé az amúgy létező, a hadseregben foglalkoztatottak emberi biztonságát és méltóságát célzó törvények betartását. Nem biztosították az előírt élelmiszeradagokat, nem tartották tiszteletben a munkaidőt, a katonák pihenését. A nehéz munkákra, feladatokra rendszerint a büntetett előéletű fiatalokat, továbbá a parancsoknak könnyen engedelmessé, egyszerűbb embereket fogták be, akikkel bármit el lehetett végeztetni. A fiatalok értelmesebbjei a különböző fegyvernekmeknél kaptak kiképzést.

Az interjú dióhéjban végigvezet bennünket a román sorkatonaság történetén. Eszerint 1864-ben fogadják el a sorozásról szóló ama törvényt, amelyben megjelenik a fegyverforgató nemzet fogalma, s vele együtt a kötelező katonai szolgálat minden állampolgár számára. Ez volt az az elv, amelyen a későbbi idők folyamán a történelmi helyzet és szükségletek függvényében finomítottak. Így a kötelező szolgálat időtartama és feltételei gyakran változtak. A két világháború mindenképpen jócskán szorított a srófokon, a haderő mennyiségi igényei, illetve a nagy emberveszteségek miatt.

Régebben a kötelező szolgálat akár hét évre is szólt. A katona napi programja reggel fél hat és este fél tíz között zajlott. Eltávozásról szó sem lehetett, az csak egy későbbi időpontban vált lehetővé. A sorozási

korhatár 21 év volt – egybeesett a nagykorúsággal –, később 16-17 éves korra is lecsökkent, a honvédelmi szükségleteknek megfelelően.

Úgy tűnhet, hogy a nép általános fegyverforgatásra való befogása akár forradalmi veszélyt is rejthetett volna magában. De a gyakorlat azt mutatta, hogy a katonaság inkább egyfajta életiskolává vált nemcsak a fiatalok, de az egész társadalom szemében. Nem számíthatott házasságra érett fiatalnak az a legény, aki nem esett át a kötelező katonai szolgálaton – ez a mentalitás ma még elevenen él Máramaros falusi településein, annak ellenére, hogy jó pár éve a katonaság intézménye szerződéses alapon működik; a fiatalok fizetésért szegődnek el a hadseregbe és meghatározott feladatokat végeznek. Az önkéntesség viszont könnyen elcsúszhat a zsoldos szellem irányába. A NATO keretében történő és egyéb külföldi küldetések alkalmanként vonzóvá teszik a katonai mesterség felvállalását, de a helyzet mégis csak az: a fiatalság nagy része pillanatnyilag tartózkodik a hadsereg intézményétől, mert nem lát benne értelmes, életre szóló célt. Ugyanakkor taszítja a hadseregben továbbélő kincstári szigor, a soha meg nem szűnt büntetőrendszer.

Az interjúalany szerint nagyszámú tisztos akad a román hadseregben, akik önkényesen visszaélnek a büntetéssel mint nevelési eszközzel. A kollektív büntetés elvét jó ideje eltörölték ugyan, de a gyakorlatban továbbra is alkalmazzák. Régen például egy elvesztett ütközet után minden tizedik katona fejét lecsapták. Később „csak” agyonlőtték őket, még később már csak alaposan agyba-főbe verték.

A hadseregben rendnek kell lenni és fegyelemnek, de ezt nem lehet bármilyen eszközzel elérni. A parancsnokok e téren sem álltak a helyzet magaslatán.

A hadsereg tekintélyének mindenekelőtt azok a katonai vezetők ártottak, akik mindenből megpróbálták anyagi előnyt húzni, akik loptak és csaltak, s a beosztottjaik munkaerejét saját hasznukra fordították. A szovjet típusú hadsereg-konceptió átvételével elterjedt az a mentalitás, hogy az egyes ember érdeke eltöri az általános, a nagy érdek mellett. A katona mint egyén nem sokat számít – egy hadigépezet része.

A múlt és a jelen, a beidegződések és a mentalitások óhatatlanul összekeveredtek a román hadsereg életében, és ez okozta a veszét...

*

Nem is olyan régen még eleven hagyománynak számított Erdély-szer-
te, de Magyarországon is az ún. regruta búcsúztató, a regruta bál.
Aminek mindenütt az volt a lényege, hogy a hadseregbe vonuló
újoncokat közösségileg megünnepelték, elbúcsúztatták.

Sike Lajosékat még ilyen nóták kísérték el útjukon a nagyváradi
állomásig:

*„Mikor kezdtem kofferomat pakolni,
Édesanyám akkor kezdett siratni.
Édesanyám ne sirass,
Inkább pálinkát hozass.
Hadd igyon a szegény regruta-fiad!”*

*„...Mikor megy a legény októberben katonának,
Azt mondja a lánynak, kísérv ki az állomásra,
Nem kísérek, babám, lehullott a gyöngyharmat a földre.
Vizes lesz a ruhám, édesanyám megver érte.”*

Közben pedig itták a bort, s a felpántlikázott regruták csak úgy
sepertek szekerekkel a község főutcáján...

Amióta megszűnt a kötelező katonai szolgálat, a hagyomány mind-
inkább holt rítusként háttérbe szorult, bár némely helyen még igyekez-
nek ünnepi külsőségeit, szokásrendjét felújítva megtartani, előadássze-
rűen, néprajzi látványossággként kultiválni. Ez is azt jelzi, hogy a
katonáskodás intézményében bekövetkezett gyökeres változás fogadta-
tása távolról sem egyértelmű.

Romániában számos politikus fölvetette már, hogy jó lenne vissza-
térni a kötelező sorkatonaság intézményéhez. A döntést egyelőre
bölcsen halogatják, várván, hogy miként lépnek a kötelező katonaságot
már korábban eltörlő országok. Magyarországon, bár politikai konszen-
zus alapján Romániánál hamarabb törölték el a sorkatonaságot, ma
már mind erőteljesebbek azok a hangok, melyek a visszaállítást
követelik. Szándékaik alá játszanak azok az európai folyamatok is,
melyek eredményeképpen például Ausztriában még mindig szilárdan
áll a kötelező katonaság intézménye. Norvégiában nemhogy eltörölnék,
de újabban a nőkre is kiterjesztették a kötelező szolgálatot, a nemi

semlegesség jegyében. Izraelben is tartja még magát a kötelező sorozás törvénye, de már radikálisan csökken a szolgálat időtartama és egyre nagyobb a tömeges tiltakozás az intézmény fenntartása ellen.

Tény, hogy pro és kontra vélemények egyforma súllyal és vehemenciával csapnak össze, ami arra utal, hogy Európa – és valamiképpen a világ – erőegyensúlya távolról sem annyira szilárd, ahogy azt mutatni szeretnénk. Sokan vélekednek úgy, hogy a sorkatonaság eltörlése lett táptalaja egy egész sor társadalmi lazaság, deviancia, perverzió elterjedésének. Vannak, akik mindenekelőtt nem is honvédelemnek tekintik a hadsereget, hanem egyfajta életiskolának, amely megtanítja a fiatalokat a különféle túlélési technikákra. Ja, hogy eközben hull, pusztul, életre szóló sérüléseket kaphat a „férgese” is? Ez már ilyen – vélik a túlélésre kész keménykedők, akik a legkülönbözőbb égtájakon szentül hiszik, hogy történik a világon, ami történik, mégis csak nekik áll a zászló...

Impact (100x130 cm, olaj, vászon, 2016)